

A photograph of a family walking on a paved path in a park. On the left, a woman in a green jacket and brown pants walks a large brown and white dog. In the center, a man in a blue jacket pushes a dark blue stroller. On the right, a man in a green and white striped shirt crouches behind a young child in a light blue jacket who is walking towards the camera. The path is lined with trees and has fallen leaves scattered on it.

DEARVVAVUOĐAFUOLAHUS SUOMAS

■ SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOĐAMINISTERIJA

Diedihančállagat 2sme (2013)

Sosiála- ja dearvvasvuodaministeriija dieđihančállagat 2sme (2013)

DEARVVAVUOĐAFUOLAHUS SUOMAS

■ SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOĐAMINISTERIJA
Hellsset 2013

Dearvvavuodáfuolahus Suomas

Sosiála- ja dearvvasvuodáministeriija diedihančállagat 2sme

ISBN 978-952-00-3428-3 (njadus)

ISBN 978-952-00-3429-0 (PDF)

URN:ISBN:978-952-00-3429-0

<http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3429-0>

www.stm.fi/julkaisut

Govat: Tuulikki Holopainen, Teea Jokihaara, Plugi ja Rodeo

Goasttideaddji: Sosiála- ja dearvvasvuodáministeriija

Olggulddas hápmi ja prentehus: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere 2013

Sisdoallu

1. Láidehus	7
2. Suopmelaččaid dearvvastuohka	8
3. Dearvvastuodafuolahusa bagadallan, ordnen ja ruhtadeapmi.	10
Vuogádaga bagadallan ja ovddideapmi	11
Gieldda sosiála- ja dearvvastuodabálvalusat	11
Buohccedikšunbiret ja sierravástuguovllut	12
Priváhta dearvvastuodabálvalusat	12
Vuogádaga gohcin	14
Dearvvastuodafuolahusa manut ja ruhtadeapmi.	14
4. Dearvvastuoda ja buresveadjima ovddideapmi	19
5. Njoammudávddaid eastin ja birasdearvvastuodafuolahus.	20
Njoammudávddaid eastin	20
Birasdearvvastuodafuolahus.	20
6. Dearvvastuodabálvalusat.	22
Eastadeaddji dearvvastuodabálvalusat	22
Buohccedikšun ja veajuiduhttin	26
Čohkkejuvvon bálvalusat	28
Mielladearvvastuoda- ja gárrenávnnasbálvalusat	29
Bargodearvvastuodafuolahus	30
7. Dálkkasfuolahus	31
8. Áššehasa sadji ja vuoigatvuodát	33
Meannudeapmi ja iešmearridanvuoigatvuohka	33
Dikšui beassan	33
Áššehasmávssut	34
Pasientaoadju.	35
9. Dearvvastuodafuolahusa bargoveahka	36
10. Dearvvastuodafuolahusa boahtteáigi	38
11. Láhkaásaheapmi	41

I. Láidehus

Suopmelaš buresveadjinmálle dovddaldatsárggusin lea buot olbmuid vuoigatvuohta sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa bálvalusaide. Dearvvasvuodafuolahusa sisdoalu, bálvalusaid oažžuma ja kvalitehta leat ovddidan jearggalaččat mañimus logijagiid áigge. Ovddalgihtii eastadeaddji, ovttaárvosaš vuodđodearvvasvuodafuolahusa ja spesiálabuohccedivššu bálvalusat sihke birasdearvvavuodafuolahus leat sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa dehalaš oassi.

Ulbmilin leat ásahan sosiálalaččat suvdilis servodaga. Dat gáibida, ahte olbmuin láhttet vuoiggalaččat, nannet buohkaid oasálašvuoda ja searvvuslašvuoda, doarjut juohkehačča dearvvasvuoda ja doaibmannávccaid sihke addit dorvvu ja bálvalusaid.

Vai sosiálalaččat suvdilis servodaga sáhtta juksat, álbmoga buresveadjin- ja dearvvasvuohtaerohusat galget unnut ja olbmuid, geat leat heittodamos dilis, sin dili galgá buoridit. Deattu galgá sirdit dearvvasvuoda ja doaibmannávccaid doarjumii, sosiálaš ja dearvvasvuhtii guoski váttisvuodaid eastadeapmai sihke buohccuvuoda dikšumis buresveadjima aktiiva ovddideapmai. Maiddái eallinbirrasa dili guoski dearvvasvuoda ášši beliid galggašii váldit vuhtii buot servodatlaš mearrádusaid dahkamis.

Sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid ráhkadussii ja sisdollui guoski odasmahttin lea lagamus jagiid dehalamos servodatlaš ulbmil.

2. Suopmelaččaid dearvvasvuohta

Suopmelaččaid dearvvasvuođadilli lea buorránan 2000-logus. Seammás eallinagi vuordda lea jámma sturron. Álbmotosiidgaskasaš buresbirgema - ja dearvvasvuođaerohusat dan sadjái leat bisson ovddežis dahje juoba veháš sturron. Erohusat oidnojit sosioekonomalaš joavkkuid, guovlluid ja sohkašvuođaid gaskkas jámolašvuođas, buohcuvuođas, doaibmannávccain ja vásihan dearvvasvuođadilis.

ÁLBMOT

- Suomas ledje sullii 5,4 miljovna ássi jagi 2012.
- Álbmotráhkadusas stuorámus nuppástus lea boarásmuvvan.
- Badjel 65-jahkásaččaid ossodat álbmogis leai 13,5 proseantta jagi 1990. Ossodat badjáníi 17,5 prosentii jagi 2010.
- Suopmelašnisu riegádahtta gaskamearálaččat 1,83 máná, mii lea eurohpalaš gaskaárvvu bajábealde (2011).
- Suopmelaččaid eallinagi vuordda lea vádjit čuohte jagis sturron sullii 25 jagiin. Albmáid eallináiggevuordda lea 76 jagi, nissoniid 82 jagi.

Ođđalágan buohcuvuođat lassánit

Máŋggat árbevirolaš álbmotdávddat leat geahppánan, muhto sadjái leat bohtán ođđalágan dearvvasvuođaváttisvuođat. Eallindábiide gullelaš dávddat lassánit. Liigebuoiddes nuoraid mearri lea šaddan golmmageardásažžan maŋimus 30 jagi áigge. Dušše goalmádas lihkada iežas dearvvasvuođa dáfus doarvái.

Suopmelaččaid dábalamos álbmotdávda lea diabetes, maid buhčet badjel bealle miljovna suopmelačča. Tiippa 2 diabetes lea maiddái mánáin. Tiippa 1 diabetes lea Suomas sakka eanet go gosge eará sajis.

Dábálamos doarjja-ja lihkadanorgánadávdad leat čielgedávdad, čoarbbeliid ja čippi lađasčuovkaneapmi, lađasleasmi ja dáktesonahat.

Borasdávdii buohccán mearri lea veháš lassánan, muhto dávdad einnostus lea jámma buorránan. Albmáin dábálamos borasdávdad hápmi lea ovdaráksaboras ja nissoniin čičžesonahat.

Dáhpedorpmiid dagahan jápmimat leat geahppánan barggus ja johtolagas, muhto lassánan ruovttus ja ásttuáigge. Suomas dáhpáhuvvet jahkásaččat sullii 900 000 dáhpedorpmi.

Lassáneaddji dearvvasvuodáváttisvuodad leat maiddáii allergiijat ja dementia. Árvvu mielde juohke njealját 75 jagi deavdán dárbbáša boahte jagiid áigge dementia geažil fuolahusa.

Mielladearvvasvuoda váttut ja gárrrenávdnasiid geavaheapmi

Mielladearvvasvuoda váttut leat eanemusat bargonávccahisvuoda dagahahtti buozalmasaid joavkkus. Olbmui geat ledje bargonávccahisvuodaéaláhagas, sullii bealis bargonávccahisvuoda sivvan ledje mielladearvvasvuoda váttut ja gárrrenávdnasiid geavaheamis boahtti buozalmasat (2010). Dábálamos sivva lei šlundun.

Alkohola geavaheapmi lea lassánan jagi 2004 vearovuoládusa ja buktinráddjehusaid sihkkuma maŋŋá, man dihte alkoholas šaddi hehttehusat ja jápmimat leat lassánan. Storra ollišlaš geavaheami lassin (10 lihttera čuohteproseanttasážžan nuppástuhtton alkohola/ássi/jahki) váttisvuodaid dagaha juhkan juhkaluvvama dihte. Alkohola riskageavaheaddjit leat Suomas 300 000 - 500 000.

Sihke nuoraid ja bargoahkásaš olbmuid duhpáhastin geahppána unnán, muhto erohusat sosiálajoavkkuid gaskkas leat storrá. Oppa álbmogis vádjat vídadas nissoniin ja sullii njealjádas albmáin duhpáhastet beaiválaččat.

Dearvvasvuhtii váikkuheadji áššit

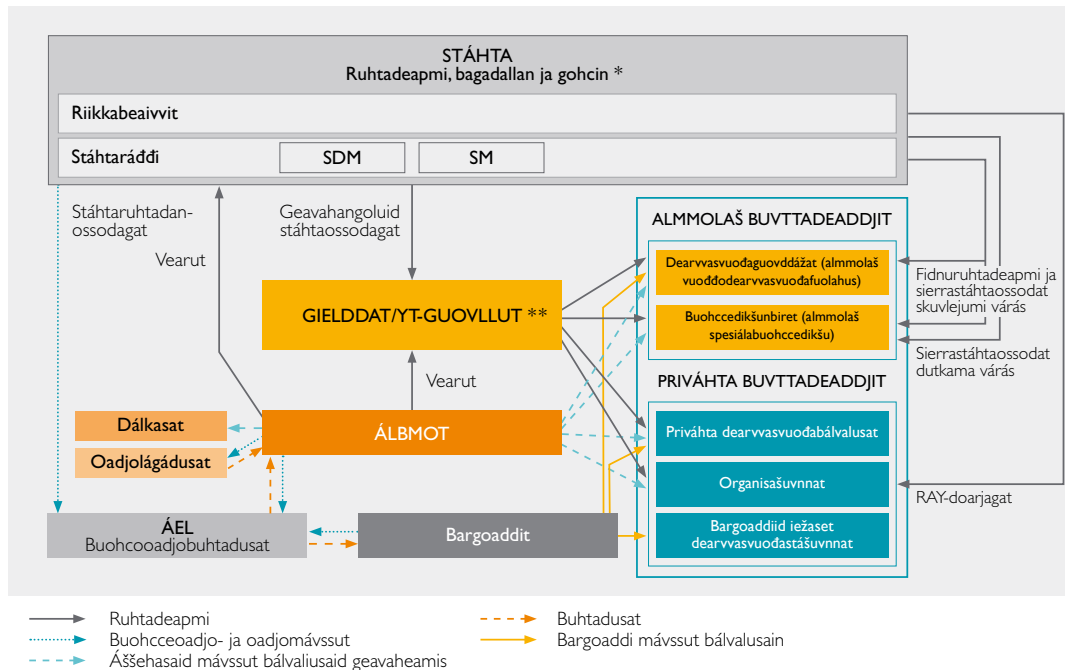
Dearvvasvuodabálvalusain sáhtta buoridit álbmoga dearvvasvuoda. Dasa váikkuhit mearkkašahtti ollu maiddáii mángggat eará áššit, dego eallin- ja bargodilit, skuvlejupmi, áigái-boahtu ja eallindábit, eallinbiras ja kultuvra, dearvvasvuohaláhtten sihke oasálasvuohta ja searvvuslašvuohta.

Váikkuhemiin dáidda áššiide sáhtta buoridit mearkkašahtti láhkai álbmoga dearvvasvuoda sihke geahpedit sosioekonomalaš dearvvasvuodaerohusaid. Láhkáasaheapmi, vearropolitihkka ja bálvalusaid čuožahagat leat dehalaš vuogit.

3. Dearvvasvuodafuolahusa bagadallan, ordnen ja ruhtadeapmi

Suoma vuodđolága mielde almmolaš váldi galgá sihkkarastit juohkehažžii doarvái buriid sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid ja galgá ovddidit álbmoga dearvvasvuoda.

Sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusvuogádaga vuodđun lea stáhta doarjagiin ollašuttit gieldda sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa. Almmolaš doaibmasuorggi lassín bálvalusaid buvttadit priváhta fitnodagat ja searvvit.

* Dearvvasvuodafuolahusa gohcci guovlohálddahusvirgedoaimmahagat, Valvira ja Fimea. Informašuvdna-bagadallamis vástideaddji áššedovdilágáduosat THL, TTL ja STUK.

** Gielddat vástidit iežaset álbmoga dárbbášan dearvvasvuodabálvalusaid ordnemis. Vuodđodearvvasvuodafuolahusa galgá ordnet unnimustá sullii 20 000 ássi gielddas dahje gielddaid oktasašdoaimbagoovllus. Spesiálbuoħccedivššu ordnenvástu ollašuttima geažil gieldda galgá gullat man nu buoħccedikšunbiri.

Govus I. Dearvvasvuodabálvalusaid ordnen, ruhtadeapmi, buvttadeapmi ja gohcin (sierra čuovus)

Vuogádaga bagadallan ja ovddideapmi

Sosiála- ja dearvvasvuodabálvalanvuogádaga bagadallet earret eará

- lánkaásahemiin
- stáhtaossodatvuogádagain
- vuorrováikkukhusbagadallamiin (ávžžuhusat, rávvagat)
- gohcimin (lobit, ovddalgihtiigohcin, mañálgihitiigohcin, guoddaleamit)

Sosiála- ja dearvvasvuodaministeriijas lea sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa bagadanvástu. Dat válmmaštallá lahkaásaheami ja jođiha dan ollašuvvama. Lassin dat jođiha ja bagadallá sosiáladorvvu sihke sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid ovddideami ja doaibmapolitihka. SDM:a bargun lea maiddá meroštallat sosiála- ja dearvvasvuodapolitihka vuodđojurdagiid, válmmaštallat guovddáš ođastusaid ja jođihit daid ollašuvvama. Ođasmahttin- ja ovddidandoaimmaid bagadallet earret eará Sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa álbmotlaš ovddidanprográmmain (Kaste). Ministeriija vástida maiddá oktavuodaid politihkalaš mearrusdahkami.

SDM:a hálddahussuorggi virgedoaimmahagat ja lágádusat vástidit dutkamuš- ja ovddidan- ja dávjá maiddá bagadallan-, čuovvun- ja statistihkkabargguin. Dáidda virgedoaimmahagaide ja lágádusaide gullet ee. Dearvvasvuoda ja buresveadjima lágádus (THL), Dálkkassuorggi dorvvolašvuoda- ja ovddidanguovddáš (Fimea), Suonjardandorvoguovddáš (STUK) ja Bargodearvvasvuodalágádus (TTL).

Gieldda sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusat

Gielddat vástidit sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa ordnemis. Dat sáhttet buvttadit bálvalusaid okto dahje ráhkadit gielddaidovttastumiid. Gieldda sáhtta maiddá oastit bálvalusaid eará gielddain, organisašuvnnain dahje priváhta bálvalusa buvttadeaddjiin.

Lánkaásaheamis meroštallet guovddáš sosiálafuolahusa, álbmotdearvvasvuodabarggu ja spesiálabuohccedivššu bálvalusaid, maid gielddat galget ordnet. Gielddat sáhttet lánkaásaheami rájaid siste mearridit bálvalusaid viidodagas, sisdoalus ja ordnema vuogis. Danin daid fállan bálvalusain sáhttet leat erohusat. Doaibma ja bálvalusat ruhtaduvvojit eanášoasis gielddavearuhusain.

Stáhta doarju bálvalusaid ordnema máksimin gielddaide stáhtaossodagaid. Gieldda sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa stáhtaossodat mearrášuvvá rehkenastima vuodul earret eará gieldda olmmošlogu, ássiid ahkejuohkáseami ja buozalmasaid meari vuodul.

Buohccedikšunbiret ja sierravástuguovllut

Gielddaid ráhkadan buohccedikšunbiret vástidit spesiálabuohcceidivššu ordnemis iežaset guovllus. Buohccedikšunbiret plánejit ja ovddidit spesiálabuohcceidivššu nu, ahte vuodđodearvvasvuodáfuolahus ja spesiálabuohccedikšu ráhkadit doaibmi ollisvuoda.

Buohccedikšunbiret leat Nannán-Suomas 20. Álánda dearvvasvuodábálvalusaid ordne eatnangoddi Álándaiešráddenlága vuodul. Juohkeoktagieldagalgá gullat mannubuoohccedikšunbirii.

Buohccedikšunbiret buvttada spesiálabuohcceidivššu bálvalusaid, maid vuodđodearvvasvuodáfuolahusa ii leat vuogálaš buvttadit. Dat vástidit maiddái gieldda dearvvasvuodáfuolahusa buvttadan laboratoria- ja govvenbálvalusaid, dálkkodan veajuiduhttima sihke eará sierrabálvalusaid bagadallamis ja kvalitehta gohčimis, dutkamuš-, ovddidan- ja skuvlendoaimmas sihke gieldda dearvvasvuodáfuolahusa diehtovuogádagaid oktiiheiveheamis.

Buohccedikšunbiret gullet gosa nu viđa universitehta guovddášbuohcceivesu birra ráhkaduvvon sierravástuguvlui dahjege ng. miljovnnabirii. Dain heivehuvvo oktii spesiálabuohcceidivššu bálvalusaid buvttadeapmi, diehtovuogádagat, dálkkodan veajuiduhttin ja hánkemat.

Priváhta dearvvasvuodábálvalusat

Priváhta dearvvasvuodábálvalusat dievasmahttet almmolaš bálvalusaid. Priváhta bálvalusabuvttadeaddjit, dahjege fitnodagat, organisašuvnnat ja vuodđudusat, sáhttet vuovdit bálvalusaideaset juogo gielddaide, gielddaidovttastumiide dahje njuolgga áššehasaide.

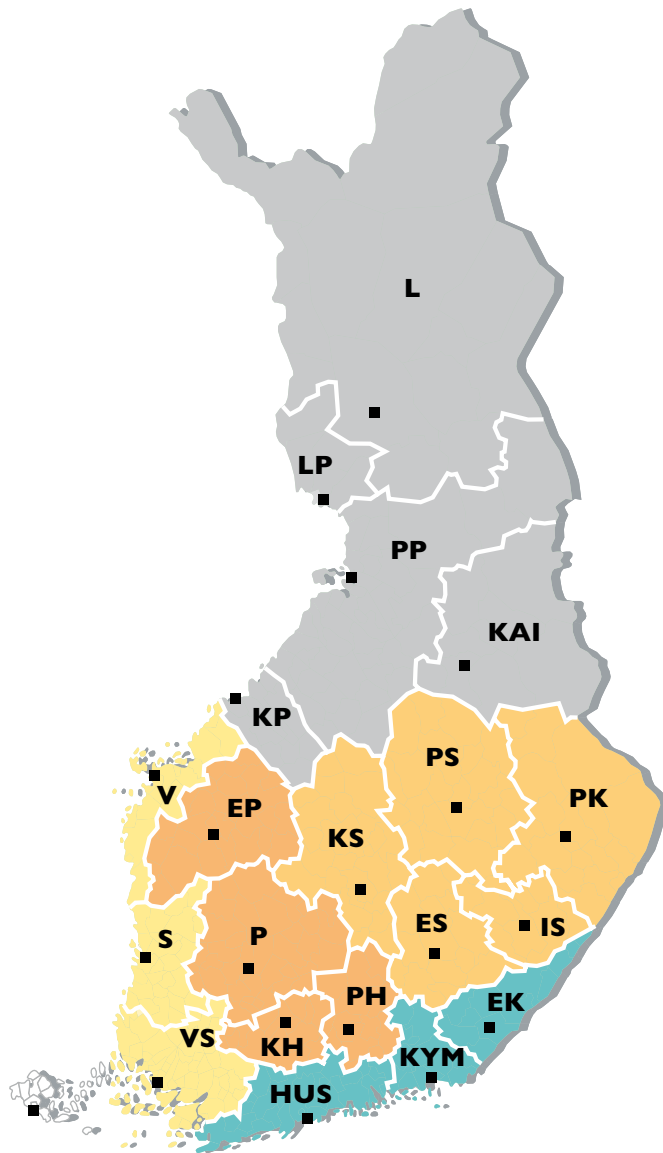
Dearvvasvuodáfuolahusa bálvalusaid addin priváhtan eaktuđa lobi. Lobi ii goit dárbbas dalle, go bálvalusat addojit iehčanas ámmáthárjeheaddjin dahje go bargoaddi ordne ieš bargodearvvasvuodáfuolahusa lágasmearriduvvon bálvalusadt.

2000-logu áigge fitnodagat ja organisašuvnnat leat álgán buvttadit ain stuorát ossodaga dearvvasvuodábálvalusain. Priváhta bálvalusa buvttadeaddjit buvttadit buot sosiála- ja dearvvasvuodábálvalusain badjelaš njealjádasa.

Dábálamos priváhta bálvalusat leat fysioterapiijabálvalusat, doaktára ja bátneadoaktára vuostávdimat sihke bargodearvvasvuodáfuolahus. Stuorámuš oassi priváhta dearvvasvuodábálvalusaid buvttadeaddjiin doibmet mátta Suomas ja stuorámuš gávpogiin.

Go gielda oastá áššehassii priváhta dearvvasvuodábálvalusaid, áššehas máksá bálvalusain áššehas- máksolága mielde. Buohccoadju buhte áššehassii oasi priváhta doaktáriid ja bátneadoaktáriid mávssuin.

- **HYKS erva**
Helsinki ja Uusimaa (HUS)
Etelä-Karjala (EK)
Kymenlaakso (KYM)
- **KYS erva**
Pohjois-Savo (PS)
Etelä-Savo (ES)
Itä-Savo (IS)
Keski-Suomi (KS)
Pohjois-Karjala (PK)
- **OYS erva**
Pohjois-Pohjanmaa (PP)
Länsi-Pohja (LP)
Lappi (L)
Kainuu (KAI)
Keski-Pohjanmaa (KP)
- **TAYS erva**
Pirkanmaa (P)
Etelä-Pohjanmaa (EP)
Kanta-Häme (KH)
Päijät-Häme (PH)
- **TYKS erva**
Vaasa (V)
Varsinais-Suomi (VS)
Satakunta (S)
- Guovddášbuohcevesuid
sajádatgielddat

Govus 2. Buohccedivššu sierravástugovullut, buohccedikšunbiret ja guovddášbuohcevesiut

Sosiála- ja dearvvasvuodaorganisašuvnnat buvttadit sihke mávssolaš ja nuvttá bálvalusaid. Organisašuvnnat ožžot mearkkašahtti oasi ruhtadeamisteaset almmolaš váriin ja doarjjan Ruhtaautomáhtaovttastusas (RAY).

Vuogádaga gohcin

Sosiála- ja dearvvasvuodaasuorggi lohpe- ja gohcinvirgedoaimmahat (Valvira) vástida riikkaviidosaččat sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa gohcimis. Valvira gohcá almmolaš ja priváhta sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa organisašuvnnaid, dego dearvvasvuodaguovddážiid, priváhta doaktárstášuvnnaid, boarrásiidsiiddaid ja buohcevesuid sihke dearvvasvuodafulahusa bargoveaga.

Valvira miediha ámmáhahárjehallanvuogavuođaid dearvvasvuodafulahusa ámmátolbmuide ja riikkaviidosaš lobiid priváhta dearvvasvuodafulahusa bálvalusaid buvttadeami várás. Valvira bagadallá, gohcá ja miediha lobiid maid dáid alkoholahálddahasas sihke biras dearvvasvuodafulahusas.

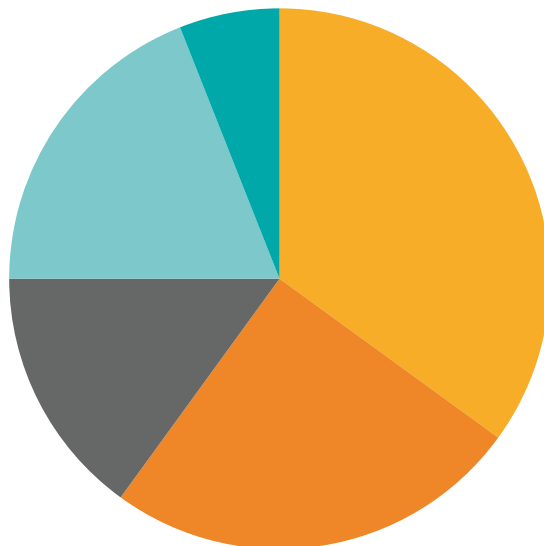
Guovlohálddahasvirgedoaimmahagas (GUVI) lea váldo vástu bálvalusaid gohcimis iežas guovllus. Valvira ja guovlohálddahasvirgedoaimmahagaid gaskasaš bargujoagus sohpet gohcinprográmmain. GUVI:t bagadallet ja gohčet gieldda sihke priváhta sosiála- ja dearvvasvuodafulahusa. Dat miedihit priváhta sosiála- ja dearvvasvuoda bálvalusaid buvttadeaddjiid lobiid. Seammás dat gohčet, ahte almmolaš ja priváhta bálvalusat leat lága gáibidan dásis. Guovlohálddahasvirgedoaimmahagat gieđahallet áššehasaid dahkan guoddalemiid.

Gielddas gohcinvirgeopmahažžan doaibmá dearvvasvuoda lávdegoddi dahje vástideaddji gieldda doaibmaorgána. Sosiála- ja dearvvasvuodaministeriija koordinere doaimma ministeriija, virgedoaimmahagaid ja lágádusaid gaskkas. Ministeriija dahká nealljejagaš boadussoahpamušiad lágádusaiguin ja virgedoaimmahagaiguin, dego Valvirain ja guovlohálddahuvirgedoaimmahagaiguin.

Dearvvasvuodafulahusa manut ja ruhtadeapmi

Dearvvasvuodafulahusa manut ledje Suomas 16,0 miljárda euro jagi 2010. Dát lei 8,9 proseantta bruttoálbmotbuvttadusas ja sullii 3 000 euro ássi guovdu. Guktot logut leat OECD-riikkaid gaskadássi.

Spešialabuohceidivššu ja vuodđodearvvasvuodafulahusa manut leat veháš badjel bealli dearvvasvuodafulahusamanuin. Váldoaoassi dearvvasvuodafulahusa manuin šaddeat gielddaid dearvvasvuoda bálvalusain.

Ossodagat dearvvasvuodáfuolahusa ruhtadeamis 2010

■	Gielddat	35 %
■	Stáhta	25 %
■	Áel	15 %
■	Dállodoalut	19 %
■	Priváhta ja eará ruhtadangáldut	6 %

Govus 3. Dearvvasvuodáfuolahusa manut ja ruhtadeapmi

Stáhta stivre sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusa áššehasmáksopolitihka lánkaásahusain. Dat maiddái doarju bálvalusaid máksimin gielddaide stáhtaossodaga. Ulbmilin lea, ahte mávssut leat govtolaččat eaige dat leat easttan bálvalusaid ohcamii.

Buohcceoadju, buohccedikšunoadju ja bargobohtooadju

Bákkolaš oppa álbmoga guoski buohccoadju juohkása buohccedikšunodjui ja bargobohtooadju. Álbmotealáhtlágádus dikšu buohccoaju, mii lea sosiáladorvvu oassi.

Buohccedikšunoajus mákso áššehassii buhtadusat priváhtadoaktára ja bátnedoaktára mearridan dutkamuš- ja dikšundoaibmabijuin sihke vuostáváldinmávssuin dáidda meroštallojuvvon buhtadustáksttaid mielde. Tákstta badjel manni oasi áššehas máksá ieš.

Buohccedikšunoaju manut ruhtaduvvojit measta ollásit stáhta ja oadjuduvvon olbmuid seamma stuorra ossodagain. Buot oadjuduvvon olmuin berro buohccedikšunmáksu boaduin, ealáhagain ja ovdduin.

Rabasdivššu dálkkas goluin mákson buhtadus mearrášuvvá proseanttaid mielde dálkasa hattis dahje čujuhanhattis. Mátkegoluin lea giddes áššehasa iežasvástu. Áššehasa máksinláhkai boahtti dálkkas- ja mátkegoluin leat kaleandarjahkásaš badjeráját.

Bárgoohahtoajus mákso buohcanruhta, beaiveruhta, veajuiduhttinruhta, sierradikšunruhta sihke etniid-, áhčiid-, vanhemiid- ja sierraetniidruhta. Lassin bargoohahtoajus buhttet oasi bargoaddiid ja fitnodatolbmuid ordnen bargodearvvasvuodafuolahusa goluin sihke vanhemiidluopmoáiggis čoggon jahkeluopmogoasttádusain. Bargodearvvasvuodafuolahusa bálvalusat leat olmmošáššehasaide henkilöasiakkaille nuvtá.

4. Dearvvasvuoda ja buresveadjima ovddideapmi

Álbmoga buresveadjima ja dearvvasvuoda ovddideapmi lea oktasaš ášši. Ulbmilin lea:

- dearvvasvuoda, eallinlági sihke bargo- ja doaibmannávccaid bajásdoallu ja buorideapmi
- dávddaid, dáhpedorpmiid ja eará dearvvasvuodáváttisvuodaid eastadeapmi
- ravgásan ja eará sosiálaš váttisvuodaid geahpedeapmi
- sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusbálvalusaid dárbbu ja buohcaneretorrumiid geahpedeapmi sihke
- álbmotjoavkkuid gaskasaš dearvvasvuodaerohusaid geahpedeapmi

Olbmo iežas ja lagasservoša vástu lassin viiddis álbmoga dearvvasvuoda ja buresveadjima ovddideamis gullá gielddaide, buohccedikšunbiriidda ja stáhtahálddahussii. Daoibma vuodđuduvvá dihtui ássiid buresveadjimis ja dearvvasvuodas, daidda váikkuheaddji dahkkiide sihke buresveadjinbálvalusaid doaibmavuodas. Plánema, čuovvuma ja doaimma árvvoštallama bargoneavvun geavahat buresveadjinčilgehusa.

Álbmoga dearvvasvuoda ovddieami dihte lea vealtameahttun, ahte dearvvasvuodaváikkuhusaid váldit vuhtii buot mearrádusdáhkamis. Gieldda eará doaibmasuorggit barget oktasašbarggu buresveadjima ja dearvvasvuoda ovddideami dihte ovdamearkan lávvaráhkadeamis, huksemis, johtolatplánemis sihke oahpahus-, lihkan- ja kultuvradoaimmaid plánemis ja ollašuttimis.

Giellaid ja buohccedikšunbiriid ordnen, ovttavardásaš, ovddalgihtii eastadeaddji ja rivttesáigásaš bálvalusain geahpedat losimus ja divraseamos doarjaga ja divššu dárbbu. Seamma buohccedikšunbiriid gulli gielddat ráhkadit dearvvasvuodafuolahusa ordnenplána, mas soahpat dearvvasvuoda ja buresveadjima ovddideami guoski ulbmiliin ja vástubeliin, dearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid ordnemis sihke dárbbášlaš oktasašbarggu gielddaid ja eará doaibmiid gaskkas.

Stáhta stivre ja doarju dearvvasvuoda ovddideaddji barggu earet eará lánkaásahusain, prográmmain ja ávžžuhusain sihke dearvvasvuoda ovddideami mearreruđain.

5. Njoammudávddaid eastin ja birasdearvvasvuodáfuolahus

Njoammudávddáid eastin

Njoammudávddáid eastima bagadallamis ja gohcimis vástidit guovlluguovdášaččat guovlohálddahu svirgedoaimmahagat ja riikkaviidosaččat sosiála- ja dearvvasvuodáministeriija. Buohccedikšunbiret leat iežaset guovllus njoammudávddaid vuostálastinbarggu áššedovdit.

Gielddaid doaimman lea ordnet guovllusteaset njoammudávddaid vuostálastinbarggu, bajásdoallat dearvvasvuodarávvema, ordnet oktasaš boahkohanprográmma mielde boahkohemiid ja gieldda ássiid buohccedivššu. Njoammudávddaid eastima dehalaš vuogit leat boahkoheamit, epidemiijaid árrat fuomášeapmi ja daid sivaidda čielggadeapmi, sihke dieđiheapmi.

Rávvehagain ja skuvllain ollašuttton boahkohanprográmma vehkiin earet eará barkedávdda, polio, spiiidneboahkku ja ruksesboahkku leat geavatlaččat fidnen jávkat Suomas. Badjel 95 proseantta mánáin boahkohit prográmma mielde. Riskajoavkkuide oavvilduvvon boahkoheamit leat hepatihttaboahkoheamit sihke infuluenssaboahkoheamit, maid addit badjel 65-jahkásaččaide.

Dearvvasvuoda ja buresveadjima lágádus bajásdoallá álbmotlaš njoammudávddaregisttara, man dieđut veahkehit njoammumiid guorahallamis, dili čuovvumis ja doaimma plánemis

Birasdearvvasvuodáfuolahus

Oktagasa, álbmoga ja eallinbirrasa dearvvasvuoda suodjaleami gohčodat birasdearvvasvuodáfuolahussan. Dábálamos birrasa dagahan dávddat leat čáhce- ja borramušmirkkohusepidemiijat sihke sis- ja olgoáimmu duolvvaid dagahan vuoigŋanorgánadávdad.

Dearvvasvuodasuodjaleami oassesuorggit leat ovdamearkan borramušgálvvuid kvalitehta ja buhtisvuohta, visttiid ja oktasaš báikkiid dearvvaslašvuohta, válaeastadeapmi, buhtes- ja vuojadanázi kvalitehta, birrasa dearvvasvuodahehttehusaid árvvoštallan sihke bázahusfuolahus. Maiddái kemikálagohcin, genateknologiija gohcin ja suonjardeami suodjaleapmi gullet birasdearvvasvuodáfuolahussii.

Gielddat vástidit birasdearvvasvuoda fuolahusa báikkálaš gohcimis ja doibmiibidjamis. Gielddain dearvvasvuodadárkkisteaddjit ja šibitdoaktárat gohcet birasdearvvasvuhtii gullevaš lágaid ja rávvagiid čuovvuma sihke rávvejit ja bagadallet gieldda ássiid birasdearvvasvuhtii gulli gažaldagain.

Gieldda ovddasvástádusas leat čuovvovaš birasdearvvasvuoda fuolahusa doaimmat:

- borramušgálvvuidgohcin
- dearvvasvuodasuodjaleapmi
- duhpátgohcin
- kemikálagohcin
- geavaheaddjidorvvolašvuolta
- ealliiddákkodanfuolahus
- oppalaš birasdearvvasvuodahehttehusaid árvoštallan
- birasdearvvasvuoda erenoamášdiliida ráhkkaneapmi

6. Dearvvasvuodábálvalusat

Dearvvasvuodábálvalusat juohkásit vuodđodearvvasvuodáfuolahussii ja spesiálabuohccedikšui.

Gielda buvttada dearvvasvuodábálvalusaid dearvvasvuodaguovddázis, mii lea gieldda olbmuid lagamus dearvvasvuodáfuolahanbáiki. Suomas leat sullii 160 dearvvasvuodaguovddaža. Measta buot dearvvasvuodaguovddáziin leat mánggat dearvvasvuodastášuvnnat.

Eastadeaddji dearvvasvuodábálvalusat

Eastadeaddji dearvvasvuodábálvalusaid ulbmilin lea ovddidit dearvvasvuoda ja buresveadjima sihke eastadit dávdmaid ja dovdat daid nu árramuttus go vejolaš. Eastadeaddji dearvvasvuodábálvalusat leat daid geavaheadjiide válđoášsis eaktodáhtolaččat ja nuvttá.

Dearvvasvuodarávven ja dearvvasvuodadárkkisteamit

Dearvvasvuodarávveniin ja -dárkkistemiin doarjut buot gieldda olbmuid bargo- ja doaibmannávccaid, mielladearvvasvuoda ja eallinhálddašeami sihke eastadat dávdmaid.

Rávvena ordnet gielddain mángga láchkai ovdamearkan dearvvasvuodáfuolahusbargoveaga vuostáváldimis, joavkkuin ja dearvvasvuodagulahallankampanjain. Buohcciid- ja eará dearvvasvuodaorganisašuvnnat oassálastet maidddái rávvemii.

Eastadanrávvena ja eará seksuáladearvvasvuoda bálvalusaid sáhttit ordnet ovdamearkan eastadanrávvehagas, etniid- dahje mánáidrávvehaga oktavuodas, skuvla- ja studeren-dearvvasvuodáfuolahusas dahje dearvvasvuodaguovddášdoaktára vuostáváldimis. Bálvalusaid ordnet maidddái studeren- dahje dearvvasvuodáfuolahusa olggobeallai báhcci nuoraide ja bargoaahkásaččaide.

Sevlendutkamušat

Gielddat vástidit riikkaviidosas prográmma mielde sevlemis. Dákkárat leat čizžesonahaga ja goatu čottaosi borrasa sevlén ja áhpeheapmin leahkki etniide árraáhpehisvuoda oktasaš ultrajietnadutkamuš sihke ogi kromosoma- ja ráhkaduseahpedábálašvuodaid sevlén. Gielda sáhttá ordnet maidddái eará sevllemiid.

Rávvehagat

Rávvehagat leat oaiivilduvvon máná vuostá báraide sihke vuollái skuvlaahkásaš máná bearrásiidda. Rávvehagain dikšot áššiid measta buot áhpeheapmin leahkki nissonat ja mánnábearrašat. Rávvehaga bargun lea dovdát váttisvuodaid ja doarjaga dárbbuid nu árrá muttus go vejolaš. Ulbmilin lea ogi ja máná dearvvas šaddama, ovdáneami ja buresveadjima ovddideami sihke vánhemiid buresveadjima ja vánhenvuoda doarjun.

Viiddis dearvvasvuodadárkkistemiin čielggadat maiddá vánhemiid buresveadjima, dearvvasuohtahránumiid ja bearraša eallindili. Bearrašiidda fállat dárbbu mielde lassifitnamiid ja eará spesiálaáššedovdiid doarjaga. Eatni, gii lea máná vuostá, máná ja bearraša sáhttit bagadallat lassidutkamušaide dahje dikšui.

Bálvalusaid ollašuttit dearvvasvuodadikšu, čielgeeatni ja doaktára vuostávdimiin, dearvvasvuodadikšu ja čielgeeatni ruoktofitnamiin sihke bearašhárjeheamis ja eará vánhemiid joavkodilálašvuodain.

Skuvla- ja stuđerendearvvasvuodafuolahus

Skuvladearvvasvuodafuolahus lea oaiivilduvvon buohkaide vuodđoskuvlla vázzi oahppiide. Stuđerendearvvasvuodafuolahus lea fas oaiivilduvvon logahat oahppiide, nuppi dási ámmátlašskuvlejumi lohkkiide, ámmátallaskuvlalaččaide ja universitehta-oahppiide. Dat lea vuollel 18-jahkásaččaide nuvttá. Eastadeaddji bálvalusat leat nuvttá maiddá dan maŋŋá.

Sihke skuvla-ja stuđerendearvvasvuodafuolahussii gullet dearvvasvuodadárkkisteamit ja dearvvasvuodarávven sihke njálmmi dearvvasvuodafuolahus. Guktuide gullet maiddá sierra doarjaga ja dutkamušaid dárbbu árra dovdán ja doarjaga ordnen. Skuvla- ja stuđeantadearvvasvuodafuolahusas čuovvut lassin oahppobirrasa dearvvašlašvuoda ja dorvvolašvuoda ja maiddá stuđerenservoša buresveadjima. Skuvla- ja stuđerendearvvasvuodafuolahus leat oahppiid fuolahusa ja stuđeantafuolahusa oassi, masa gullet maiddá kuráhtora ja psykologa bálvalusat.

Skuvladearvvasvuodafuolahussii gulli golmma viiddis dearvvasvuodadárkkistusas háleštat maiddá vánhemiid buresveadjimis ja bearraša eallindilis.

Stuđerendearvvasvuodafuolahussii gullet lassin vuodđodearvvasvuodafuolahusa dearvvasvuoda- ja buohccedivššu bálvalusat sihke joatkkadikšui bagadallan. Maiddá seksuáladearvvasvuoda ovddideaddji bálvalusat, ja vejolaš mielladearvvasvuoda- ja gárrenávnnašválttisvuodaid árrá fuomášeapmi, dikšu ja joatkkadikšui bagadallan leat stuđerendearvvasvuodafuolahusa oassi.

Universitehta-oahppiid bálvalusaid ordne vástu gieldda miehtama vuodul sihke Sosiála- ja dearvvasvuodasuorggi lohpe- ja gohcinvirgedoaimmahaga (Valvira) dohkkehan vugiin Stuđenttaid

dearvvasvuodavuodduš (YTHS). Dáid bálvalusaid olaheami maiddá ámmátallaskuvllasoahpu vázziide plánet.

Allaagát olbmuid rávvenbálvalusat

Boarisvuodaealáhaga oažžuide galgá ordnet buresveadjima ja doaimannávccaid doarju rávvenbálvalusaid. Daidda gullet dearvvaslaš eallinvugiid ovddideapmi ja dáhpedorbmiid eastadeapmi. Rávvenbálvalusaide gullet maiddá dearvvasvuhtii guoski váttisvuodaid dován ja árra doarja sihke buohccedikšu ja dorvvolaš dálkkasdivššu guoski rávven. Gelda sáhtá dárbbu mielde ordnet allaagát olbmuid dearvvasvuodadárkkistemiid ja ruoktofitnamiid.

Buohccedikšun ja veajuiduhttin

Buohccedikšun

Buohccedikšumii gullet earet eará

- dávddaid dutkan, dávdamerostallan ja dikšu
- dávddaid eastadeapmi, buorideapmi ja gillámušaid geahpedeapmi
- bagadallan, mainna doarjut buohcci dikšui čatnašuvvama ja iešdivššu
- joatkkadikšui bagadallan

Buohccedikšuma galgá ollašuhttit buohcci medisiinnalaš dárbbu ja anus leahkki oppalaš divššu ákkaid mielde. Dárbbu mielde galgá ráhkadit dikšunplána.

Buohccedivššu oažžu dearvvasvuodaguovddážiis. Doppe lea doaktára vuostávdin buohccán olbmuid ja guhkesáigge buozalmasa dikšuide. Dávjá dearvvasvuodaguovddážiis lea maiddá seangaossodagat buohccedivššu dárbbasaddjiide. Dearvvasvuodaguovddášdoavttir konsultere spesiáladoktára dahje sádde buohcci dárbbu mielde spesiáladoktára dutkamušii dahje dikšui. Dearvvasvuodaguovddážiin leat maiddá buohccedikšuid vuostávdimat guhkesáigge buozalmasaid divššu, čuovvuma ja iešdivššu bagadallama várás, dávjá maiddá divššu dárbbu árvvoštallan sihke unna váttuid ja dihto fáhkka dávddaid divššu várás.

Ruoktobuohccedikšun

Ruoktobuohccedikšunleabuohcciruoktuidolvojuvnonbuohccedikšu. Eanásoassiruoktobuohccedivššu oažžu buohcciin leat allaagát olbmot. Dearvvasvuoda- ja buohccedikšut sihke lagašdikšut ollašuhttet váldoosi bálvalusain.

Ruoktobuohccedikšun dárkkuha buohcevesudássásaš divššu doalvuma buohcci ruoktut. Dat lea mearreiágásaš, beavttálmahtton ruoktobuohccedikšu.

Ruoktobuohccedivššuin, ruoktobuohceviessodivššuin ja veajuiduhttimin doarjut ruovttus ássama. Guhkesáiggedivššus ulbmilin lea oažžut boarrásiid veajuiduvvat dearvvasvuodaguovddáža seangaossodagas ruoktut dahje beavttálmahtton bálvalusássama ollái.

Dálkkodan veajuiduhttin

Dálkkodan veajuiduhttimiin figgat fysihkalaš doaibmannávččaid máhcaheapmai (omd. doarjja- ja lihkadanorgánadávdain) ja doaibmannávccáid bajásdoallamii. Dearvvasvuodaguovddážat ja buohcevesut ordnejit dálkkodan veajuiduhttima buohccedivššu oassin.

Dat sisttisoallá earet eará

- veajuiduhttinrávvema ja -bagadallama
- veajuiduhttinrávvema čilgedeadji dutkamušaid
- bargo- ja doaibmannávccaid buorideaddji divššu
- veajuiduhttinbajiid
- veahkkegaskaoapmebálvalusaid
- vuogáiduvvanhárjeheamibálvalusaid

Sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa lassin veajuiduhttima ordnejit earet eará Áel, bargoealáhatlágádusat ja bargo- ja oahpahanhálddahus.

Njálmmi dearvvasvuodafuolahus

Gielddat vástidit njálmmi dearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid ordnemis. Bálvalusaide gullet njálmmi dearvvasvuoda buorideapmi ja čuovvun, dearvvasvuodarávven ja -dárkkisteamit sihke njálmmi dávdmaid dutkan, eastadeapmi ja dikšu.

Njálmmi dearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid ordnejit lassin priváhta bálvalusaid buvttadeaddjit. Buohceoadju buhte áššehassii oasi priváhta njálmmi dearvvasvuodafuolahusas šaddi goluin.

Čohkkejuvvon bálvalusat

Spešiálabuohccedikšu

Spešiálabuohccedikšu dárkkuha spešiálasurggiid mielde dutkamušaid ja divššuid. Stuorámuš oassi spešiálabuohccedivššu bálvalusain ordnejuvvo buohcevesuin. Dábálamos spešiálabuohccedivššu

bálvalusaid sáhtta oažžut maiddá muhtun dearvvasvuodaguovddážiin.

Earet hohpolaš dáhpusaid spesiálabuohccedikšu eaktuda doaktár sáttareivve. Spešiálabuohccedivššus vástidit buohccedikšunbiret. Priváhta buohcceviesut dievasmahttet almmolaš bálvalusaid ee. fállamiin beaivekirurgalaš čuohtadusaid.

Álgodikšu ja gohcin

Álgodikšu lea hohpolaš divššu addin fáhkka buohccán dahje lápmašuvvan áššehassii ja dárbbu mielde áššehasa fievredeapmi dikšunbáikái. Buohccedikšunbire ordne iežas guovllu álgodikšunbálvalusa.

Hohpolaš divššuin dárkkuhuvvo fáhkka buohccáma, váttu, guhkesáiggedávdda váttásmuvvama dahje doaimmannávccaid vuolláneami gáibidan njuolgo árvvoštallama ja divššu, man in sáhte sirdit almmá dávda vearráneami dahje váttu váttásmuvvama. Hohpolaš divššu várás gielddahje buohccedikšunbire galgá ordnet birrajándora gohcima okto dahje ovtttas eará gielddahje.

Spešiálabuohccedivššu birrajándor gohcin lea čohkkejuvvon buohccedikšunbiriid buohcceviesuide. Mánge guovllus maiddá dearvvasvuodaguovddážiid idjaáigásaš ja vahkuloahpaid gohcin lea čohkkejuvvon buohcceviesui.

Mielladearvvasvuoda- ja gárrenávnnasbálvalusat

Gielddaid bargun lea čohkket dahje heivehit almmolaš, servviid buvttadan ja priváhta mielladearvvasvuoda- ja gárrenávnnasbálvalusaid doaimmi ollisvuhtan. Searvvit buvttadit olu gieldda doaimma dievasmahtti bálvalusaid, dego kriisabálvalusaid. Ain eanet gielddain mielladearvvasvuoda- ja gárrenávnnasbálvalusat leat ovttastahhton. Ulbmilin lea bálvalus, man juksá álkidit ja mas iešguđetlágan váttisvuodaid sáhtta dikšut ovttaáigásaččat.

Mielladearvvasvuodabálvalusat

Gieldda mielladearvvasvuodabarggu ulbmilin lea nannet ássiid mielladearvvasvuoda ja geahpedit mielladearvvasvuhtii čuohtti áttagiid. Dán bargui gullet bagadallan ja rávven, oktagasaid ja servošiid psykososiálalaš doarjja ja mielladearvvasvuodabálvalusat.

Mielladearvvasvuodabálvalusat leat mielladearvvasvuoda váttuid dutkan, dikšu ja veajuiduhttin. Bálvalusat ordnejuvvojit dearvvasvuodaguovddážiin dahje spesiálabuohccedivššus psykiatriija poliklinihkain ja psykiátralaš buohccedikšun. Vuosttas sajis doarjut rabasbálvalusaid. Sosiálafuolahus ordne earet eará ássanbálvalusaid, ruoktobálvalusaid ja veajuiduhtti bargodoaimma.

Gárrenávnnasbálvalusat

Gárrenávdnasiid eastadanbarggu ulbmilin lea nannet gárrenávnnasmeahttunvuoda sihke diliid ja eallindábiid, mat suodjalit gárrenávdnasiid geavaheamis. Ulbmilin lea maiddáai geahpedit dahje jávkadit gárrenávnsiisid váikkuhusaid dearvvasvuhtii ja dorvvolašvuhtii. Gárrenávdnasiin dárkkuhuvvo alkohola, dan duttiid, nárkotihkkaávdnasiid ja gárihuvvandárkkuhusa várás geavahuvvon dálkasiid.

Gárrenávdnasiid eastadanbarggu doaimmat leat bagadallan, rávven ja gárrenávdnasiidbálvalusat. Sosiálafoolahus ordne eanáš oasi gárrenávnnasbálvalusain. Dákkárat leat ovdamearkan oktasaš bálvalusat sosiáladoaimmahagas ja eanáš oassi gárrenávdnasiid eastadanbarggu sierrabálvalusain. Sierrabálvalusaide gullet earet eará A-klinihkat, nuoraidstášuvnnat, eaidadandikšunstášuvnnat, veajuiduhttinistášuvnnat ja ássanbálvalusat.

Dearvvasvuodafuolahusa ovddavástádusas leat gárrenávdnasiid dagahan buozalmasaid dutkan, dikšu ja veajuiduhttin. Vuosttas sajis doarjut rabasfuolahusa.

Bargodearvvasvuodafuolahus

Bargoaddis lea geatnegasvuolta ordnet bargodearvvasvuodafuolahusa bargiidasas. Bargoaddi sáhtta ordnet bálvalusaid ieš dahje oastit daid dearvvasvuodaguovddázis, priváhta doaktárstášuvnnas dahje eará bálvalusa buvttadeaddjis. Giella galgá ordnet bargodearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid daidda iežas guovllu bargoaddiide, geat háldit daid oastit. Fitnodatolbmot ja iežas barggu bargit sáhttet skáhppot bargodearvvasfuolahusa bálvalusaid juos háldit.

Sullii 90 proseantta bálkáváldiin lea vejolašvuolta geavahit bargodearvvasvuodafuolahusa. Dat guoská bargobáikki, bargobirrasa, bargoservoša ja bargi. Bargodearvvasvuodafuolahusas dahket oktasašbarggu bargoaddin ja bargiin. Bargodearvvasvuodafuolahusas vuodjut bargonávccaid doalaheapmai ja buorideapmai. Buohccedikšunsoahpamuša bires leat measta 90 proseantta bargodearvvasvuodafuolahusa olmmošáššehasain.

Bargoaddis lea vejolašvuolta oážžut buhtadusa bargodearvvasvuodafuolahusa goluin. Áel máksá buhtadusaid bargoboahtooajus, maid čohkket bargoaddiin ja bargiin. Fitnodatolbmot ja iežas barggu bargit sáhttet oážžut buhtadusa, juos sii ordnejit bargodearvvasfuolahusabálvalusaid alcceseaset.

7. Dálkkasfuolahus

Dálkkasfuolahus lea dehalaš dearvvasvuoda- ja buohccedivššu oassi. Dálkasiid sáhtta oastit dábálaččat dušše apotehkain.

Apotehkat dikšot rabasfuolahusa dálkasiid juogadeami. Apotehka doallamii dárbaša lobi, man miediha dálkkasfuolahusa gohcci eiseváldi, Dálkkasuorggi dorvvolašvuoda- ja ovddidanguovddáš (Fimea). Apotehkalobi sáhttet miedihit vuoigadahtton proviisorii, ja lohpi lea persovnnalaš.

Suomas leat sullii 800 apotehka ja daid siidoapotehkat Juos guovllus ii leat gánnehahtti doallat apotehka, doppe sáhtta leat apotehka bálvalanbáiki. Bálvalanbáikkis vuvdet almmá reseapta iešdikšundálkasiid, ja doppe sáhttet doaimmahit áššehassii su dárbašan reseaptadálkasiid. Dálkasiid sáhtta oastit maiddá apotehkaid fierbmebálvalus.

Buohcceviessuin ja dearvvasvuodaguovddážiin leat buohcceviesso-apotehkat ja dálkkasguovddážat, mat vástidit buohcceviessu- ja searjassodat buohcciid dárbašan dálkasiin. Dat eai oaččo vuovdit dálkasiid áššehasaide.

Dálkkasbuvtta dárbaša vuovdinlobi, ovdal go dan sáhtta vuovdit áššehasaide. Dálkkas – virgeopmahaš árvoštallá dálkkasbuktaga beaktivuoda ja dorvvolašvuoda. Dálkasa dorvvolašvuoda čuvvot lobi miedihemi mannjege. Dálkkasbuktaga dagahan eahpiduvvon hehttehusváikkuhusain sáhtta dahkat almmuhusa Dálkkasuorggi dorvvolašvuoda - ja ovddidanguovddáži (Fimea).

Elektrovnnaš reseapta

Elektrovnnaš dálkkasmearrádus lea anus buot Suoma apotehkain ja viiddid anus almmolaš dearvvasvuodafuolahusas. Almmolaš dearvvasvuodafuolahus sirdašuvvá geavahit elektrovnnaš reseapta viidát 1.4.2013 rádjai ja priváhta dearvvasvuodafuolahus jagi mannelis.

Doaktára čállin reseaptat vurkejuvvojit Áel bajásdoallan riikkaviidosaš reseaptaguovddáži, gos áššehasa dikšu doaktarat ja buohccedikšut besset áššehasa lobiin dárkkistit su oppalaš dálkcodeami. Áššehas beassá maiddá ieš geahčat elektrovnnaš reseaptaidis.

8. Áššehasa sadji ja vuoigatvuođat

Meannudeapmi ja iešmearridanvuoigatvuohta

Áššehasas lea vuoigatvuohta buorre dikšui ja giedahallamii almmolaš ja priváhta dearvvasvuođafuolahusas. Su olmmošárvvu, nana jáhku ja priváhtavuoda galgá gudnejahttit. Áššehasa eatnigiela, su individuála dárbbuid ja kultuvrra galgá váldit vejolašvuođaid mielde vuhtii.

Áššehasa galgá dikšut searvalagaid suinna. Heakkaváralaš diliin áššehassii galgá addit dárbbalaš divššu, váikko áššehasa dáhttu ii jámálgeami dahje man nu siva geažil váldojuvvošii geahčái. Juos áššehasas lea dikšundáhtu, dan galgá gudnejahttit.

Pasientadieđut ja čuolbmadilit

Dieđuid pasientii dahkkon dutkamušain ja divššus merket pasientaáššegirjiide. Dán láhkai divššu addin ja dan čuovvun lea vejolaš. Pasienttas lea vuoigatvuohta oažžut dieđu su guoski pasientaáššegirjiin. Pasientadieđut leat suollemassan oaivilduvvon, eaige dearvvasvuođafuolahusa bargit oaččo earet erenoamášdiliid mitalit dieđuid olggobeale olbmuid pasientta lobi haga.

Juohkeovtta dearvvasvuođafuolahusa doaibmanbáikkis, dego dearvvasvuođaguovddážiin, buohcceviesuin ja priváhta dearvvavuodastášuvnnain galgá leat pasientaáššealmmái. Son rávve ja veahkeha pasienttaid čuolbmadiliin ja dieđiha pasienttaide sin vuoigatvuođain. Iežas dikšui dahje meannudeapmai duhtameahttun áššehaš sáhtta dahkat muittuhusa dearvvasvuođafuolahusa doaibmanbáikki njunnošii dahje guoddaleami guovlohálddahasvirgedoaimmahakkii dahje Valvirai.

Dikšui beassan

Pasienttas lea vuoigatvuohta almmolaš dearvvasvuođafuolahussii govttolaš áiggi siste, goit unnimustá dearvvasvuođalágas mearriduvvon eanemusáiggi siste. Vuosttasveahkkái ja hohpolaš dikšui galgá beassat dalán fuolakeahtta ássanbáikkis. Juos dearvvasvuođaguovddáš dahje buohcceviessu ii sáhte fállat divššu mearriduvvon áiggi siste, dat galget skáhppot dan eará sajis.

Li hohpolašdivššu dikšunbáikki välljen

Olmmoš sáhtttá välljet gieldda dahje gielddaid oktasašdoaimbagoovllu siste dearvvasvuodaguovddáša, gos son oažžu vuodđodearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid. Dearvvasvuodaguovddáša sáhtttá molsut girjjálaš almmuhusain eanemustá jagi gaskkaid. Hávil sáhtttá leat dušše ovtta dearvvasvuodaguovddáša áššehassan. Dikšunplána mielde divššu sáhtttá goit oažžut maiddá gaskaboddasaš ássangieldda, ovdamearkan geassebartagieldda, dearvvasvuodaguovddášiin.

Spešialbuohccedivššu bálvalusaid dárbbaseaddji sáhtttá välljet dikšunbáikki iežas ruoktogieldda sierravástugovllus. Dihto eavttuid mielde divššu sáhtttá addit maiddá eará sajis sierravástugovllus. Dikšunbáikki välljet ovttas sáttareivve addi doaktáriin. Pasienttas lea vejolašvuodaid rájaid siste vuoigatvuohta välljet maiddá su dikšu doaktára dahje eará dearvvasvuodafuolahusa ámmátolbmo.

Pasientta vuoigatvuohta välljet dikšunbáikki viidaná jagi 2014. Dalle sus lea vejolašvuohta välljet dearvvasvuodaguovddáša ja spešialbuohccedivššu báikki buot Suoma almmolaš dearvvasvuodaguovddášiin ja buohcceviesuin.

Dikšui ohcaleapmi EU- ja EEO-guvlui dahje Sveicii

Suoma sosiáladorvvu birii gulli olbmuin lea vuoigatvuohta medisiinnalaččat vealtameahttun buohccedikšui, go sii orrot gaskaboddasaččat nuppi EU- dahje EEO-riikkas dahje Sveiccas. Vuoigatvuohta čujuhuvvo eurohpaláš buohccedikšunkoarttain, man oažžu nuvtttá Áelis.

Juos buohccedikšunbire ii sáhte ordnet spešialbuohccedivššu mearriduvvon eanemusáiggi siste Suomas, dat galgá addit pasientta bivdagis ovddalgihtiilobi ohcalit buohccedikšunbire goasttádusain dikšui EU- dahje EEO-riikii dahjege Sveicii.

EU:a pasientadirektiiva nanne pasientta vuoigatvuođaid oažžut divššu nuppi lahttoriikkas. Jagi 2014 álggus suomelaš pasienttaide buhttejuvvo nuppi EU-riikka addon dearvvasvuodafuolahus seamma vuodđojurdagiid mielde go Suomasge.

Áššehasmávssut

Gielddaid sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusain sáhtttá bearrat áššehasmávssuid, juos nuvtttávuodas ii leat mearriduvvon sierra. Bálvalusaid mielde áššehasmáksu sáhtttá leat buohkaide seamma dahje dat sáhtttá mearrášuvvat boađuid ja bearraša sturrodaga mielde. Áššehasmávssuid meroštallet lágain ja ásašusain daid dárkkistet juohke nuppi jagi.

Almmoláš dearvvasvuodafuolahusa mávssuin lea guđege kaleanddarjagi vuostá eanemusmáksomearri. Go eanemusmáksomearri šaddá áššehas oažžu dihto bálvalusaid nuvttá dahje máksu luoitá.

Gielda sáhtá addit dearvvasvuodafuolahusa áššehasaide muhtun bálvalusaid skáhppoma várás bálvalanseattala.

Bálvalusa sáhtá dalle skáhppot gieldda dohkkehan priváhta bálvalusaid buvttadeaddjis. Bálvalanseattaliin sáhtá skáhppot dakkáraš sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid, maid gielda dahje gielddaidovttastupmái gullá ordnet iežas áššehasaide. Gielda dahje gielddaidovttastupmi sáhtá ieš mearridit, váldágo dat bálvalanseattala atnui ja maid bálvalusaid várás dat addá seattala.

Pasientaoadju

Juohkehaš dearvvasvuoda – dahje buohccedikšundoaimma hárjeheadji galgá váldit pasientaoadju. Oadju buhte dearvvasvuoda- ja buohccedivššu oktavuodas pasientii šaddan vahága. Buhtadus lea vejolaš, váikko dearvvasvuodadikšunbargoveahka ii livčiige bargan feailla.

Buhtadusat eai mieđihuvvo veháš vahágiin. Daid ii maiddáige oaččo dakkáraš vahágiin, mat leat ovddalgihtii dihtton riskan. Vahátalmmuhus doaimmahuvvo Pasientaoadjoguovddáži, mii dikšu sihke buhtadusgiedahallama ja buhtadusaid máksima.

9. Dearvvasvuodáfuolahusa bargoveahka

Dearvvasvuodáfuolahusa bargoveaga doaimma mearrida láhka dearvvasvuodáfuolahusa ámmátbargoveagas. Dan ulbmilin lea ovddidit pasientadorvvolašvuoda ja dearvvasvuodáfuolahusa bálvalusaid kvalitehta sihkkarastimin dearvvasvuodáfuolahusa bargoveaga ámmátlaš skuvlejumi ja doohkálašvuoda.

Dearvvasvuodasuorggi ámmátskuvlejumis vástida oahpahuš- ja kulturministeriija. Dearvvasvuodáfuolahusa bargoveaga oppalaš bagadallan gullá sosiála- ja dearvvasvuodaministeriijai. Sosiála- ja dearvvasvuodasuorggi lohpe- ja gohcinvirgedoaimmahat ja guovlohálddahušvirgedoaimmahagat gohčet ja bagadallet dearvvasvuodáfuolahusa ámmátolbmuid doaimma. Dat earet eará giedáhallet divššus dahkkon guoddalemiid.

Dihto dearvvasvuodáfuolahusa ámmátolbmuid eaktuduvvo skuvlejumi lassin virgeoapmahačča miedihán vuogátvuohka bargat ámmáhis. Valvira dahká lágalažžan ámmátolbmo dahje addá lobi bargat ámmáhis. Dat maiddái bajásdoallá registara, masa merket Suomas dahje olgoriikkain skuvlejuvvo dearvvasvuodáfuolahusa ámmátolbmo vuogátvuohka bargat ámmáhis, mii lea Suomas mearriduvvon ja vuogátvuohka geavahit suddjejuvvo ámmátnameahusa.

Buot dearvvasvuodáfuolahusa ámmáhiidda ii darbbaš virgeoapmahačča miedihán ámmáhis barganlobi. Pasientadorvvolašvuohka ja geavaheaddjisuođji eaktudit goitge, ahte bálvalusaid geavaheaddji galgá sáhttit fuobmát ámmátolbmo sajádaga ja dohkálašvuoda. Dákkáraš ámmátjoavkkut lea namahuvvon ásahusas, ja dat ožžot dutkkusduodaštusa vuodul geavahit ámmátnameahusa, mii lea namahussuddjejuvvo.

Doaktáriid ja bátneadoaktáriid skuvlejit universitehtas. Buohccedikšu ja čielgeeatni dutkosa sáhttá čadahit ámmátallaskuvllas. Lagasdikšuskuvejumi addet nuppi dási ámmátlaš oahppolágdusain.

Sosiála- ja dearvvasvuodáfuolahusas bargoveaga dievasmahttinskuvejumis lea lágas mearriduvvon. Ovddasvástáduš diavasmahttinskuvejumis ja dan ruhtadeamis lea váldoasis bargoaddis.

Buohccedikšuid vuostávdándoaimma leat ovddidan vuodde dearvvasvuodáfuolahusa ja spesiáladearvvasvuodádivššus 2000-logu álgojagiid rájes. Buohccedikšuin leat leamašan ráddjejuvvo dálkkasmearridanvuogátvuohka jagi 2010 rájes.

Sosiála- ja dearvvasvuodábálvalusas bargat duhát ássi guovdu 2,9 doaktára sihke 11,0 buohccedikšu, dearvvasvuodadikšu ja čielgeeatni.

TAYS Sydänkeskus
hoitaja

10. Dearvasvuodafuolahusa boahtteáigi

Lagamus jagiid Suoma dearvasvuodafuolahus ođasmahttit oppalohkái vástidit 2000-logu dearvasvuoda ja buresveadjima hástalusaid. Ođastusain hálidat sihkkarastit boahtteáiggi dáfus doarvái nana ja ealaskas gielddaid, vai álbmogii sáhttit fállat ovttavardásaš ja buriid bálvalusaid oppa riikkas.

Barggu vuolde lea gieldda- ja bálvalusráhkadusodastus, mas ođasmahttet gielaráhkadusa ja gielдалáhka, sosiála- ja dearvasvuodafuolahusa bálvalusráhkadusaid ja bálvalusaid ruhtadanvuogádagaid sihke árvoštallet gielddaid lágas mearriduvvon doaimmat. Lassin ráhkadit ordnenlága.

Ráđdehus lea linjen, ahte gielddat vástidit dás duohkoge eanášoasis sosiála- ja dearvasvuodafuolahusa ordnemis. Bálvalusaid sihkkarastin eaktuda, ahte gielddas lea doarvái olbmošlohku, ekonomijja stádisvuohta, doarvái bargoveahka ja máhttu sihke dáidu ruhtadit bálvalusbuvttadusa gáibidan infrastruktuurra.

Bálvalusaid ordnet viidásut guovlluin

Bálvalusaid lea ulbmil ordnet olmmošlogu dáfus dálaža viidásut guovlluin. Dušše dánu sáhttit sihkkarastit, ahte olbmot ožžot juohkesajis seamma buriid bálvalusaid, eaige ovttaskas divrras dikšun- ja bálvalanmearrádusat sugat ordnedeaddji ekonomijja. Dat gielddat, mat eai sáhte okto ordnet bálvalusaid, sáhttet ráhkadit ovttas sosiála- ja dearvasvuodafuolahusguovlluid (ng. sode-guovlu).

Ođastusas lea ulbmil vuolidit vuodđodearvasvuodafuolahusa ja spesiálabuohccedivššu rádjaáiddi. Gielddaid ovddasvástadussii sirdit stuorra oasi spesiálabuohccedivššus. Seammás buoridat dearvasvuodafuolahusa ja sosiálafuolahusa oktasašbarggu. Vihtta sosiála- ja dearvasvuodafuolahusa sierravástuguovllu (ng. erva-guovllu) vástidivččii erenoamážit spesiálabuohccedivššus sihke dihto plánen- ja virgeoapmahašdoaimmain.

Sosiála- ja dearvasvuodafuolahusbálvalusat eai okto čovdde olbmuid eallindábiide ja eallinbirrasii laktáseaddji vátisvuodaid. Álbmoga dearvasvuhtii váikkuhit maidái

servodatráhkadussii, lihcadeapmai ja skuvlejupmái laktáseaddji čovdosat. Go nana gielda ovddasvástida buot bálvalusain, daid sáhttit ovddidit ollisvuhtan.

Lagasbálvalusain galgá atnit fuola

Doarvái nana gielda nagoda dáhkidit maidddái dárbblaš lagasbálvalusaid. Stuorát doaibmi nagodadáhkidit doaresbealeguovlluidebálvalusaid, maid smávva gielda ii okto sáhttášii goassige fállat. Vuodđobálvalusaid doaibmabáikkiid dárbbášat doppe, gos olbmot muđuige dikšot áššiid ja gosa leat buorit johtolatoktavuođat.

Lagasbálvalusain sáhttit oaivvildit maiddái ruoktut dolvojuvvon bálvalusaid lágádusbálvalusaid sadjái, elektrovnnaš bálvalusaid neahta bokte dahje váikkoba ođđalágan iešđudetlágan doaibmiid oktasašbálvalusaid, maid sáhttit fállat fásta bálvalanbáikkiin dahje lihkahallat juvllaid alde.

II. Láhkaásaheapmi

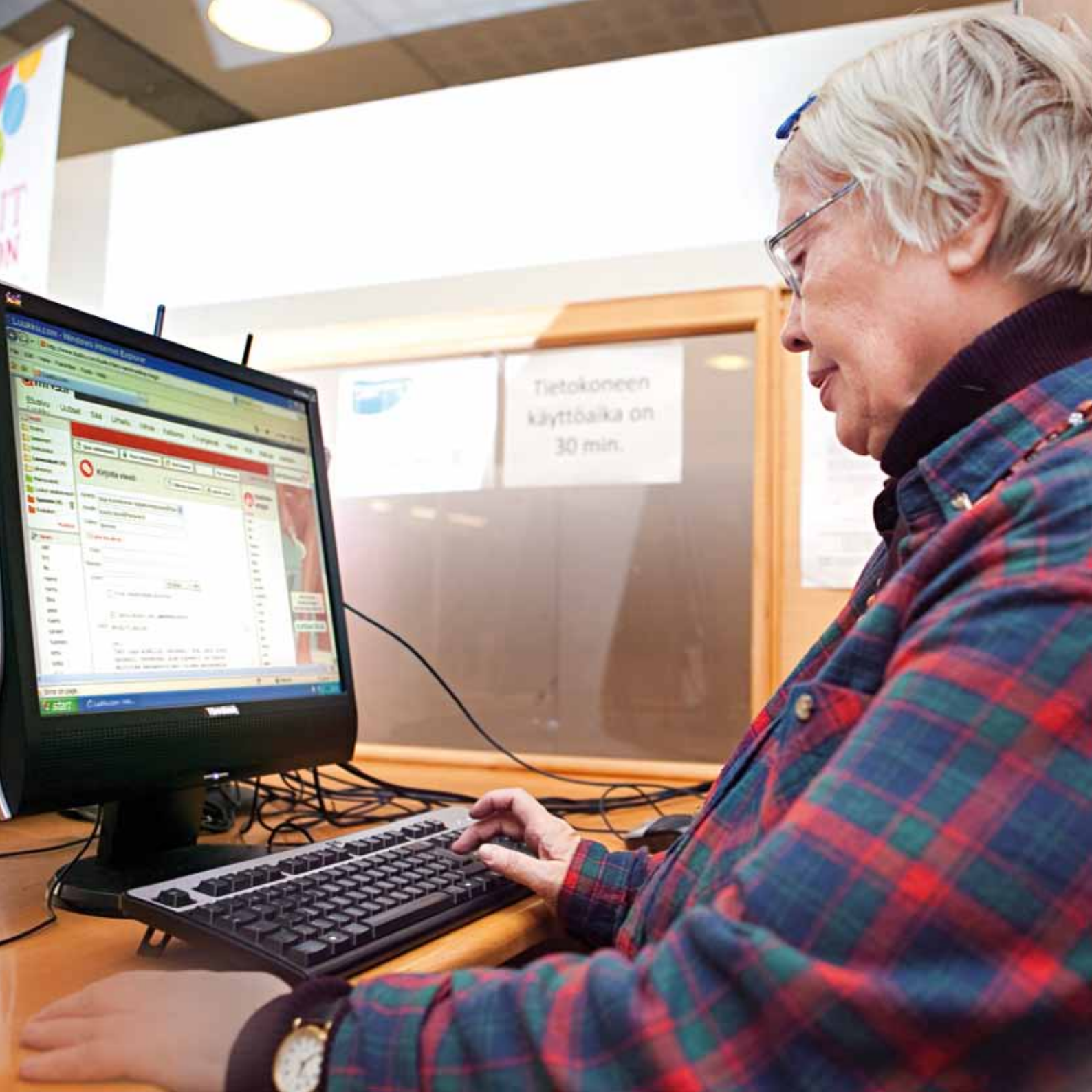
Dearvvasvuodafuolahusa mearridit mánggat lágat ja ásausat. Vuodđolága mielde juohkeovttas lea vuoigatvuohta doarvái buorre sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaide.

- Dearvvasvuodafuolahusa bálvalusain mearriduvvo dearvvasvuodafuolahuslágas 1326/2010.
- Dearvvasvuodafuolahus ráhkadusaid guoski mearrádusat leat álbmotdearvvasvuodálágas 66/1972 ja spesiálabuohccedikšunlágas 1062/1989.
- Gielddaid ordnenovddasvástádusas mearriduvvo maiddái lágas sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa plánemis ja stáhtadoarjagis 733/1992. Plánema vuolde lea ođđa ordnenláhka.
- Dearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid geavaheaddji saji dorvvasta láhka pasientta sajis ja vuoigatvuodain 785/1992.
- Sosiála- ja dearvvasvuodafuolahusa bargoveagas lea mearriduvvon lágain
- Láhka sosiálafuolahusa ámmátlaš bargoveaga gelbbolašvuodagáibádusain 272/2005
- Láhka dearvvasvuodafuolahusa ámmátbargoveagas 559/1994

Dearvvasvuodafuolahusas ja dearvvasvuoda ovddideamis mearriduvvo maiddái sierralágain:

- Bargodearvvasvuodafuolahusláhka 1383/2001
- Mielladearvvasvuodáláhka 1116/1990
- Gárrejeaddjiidfuolahusláhka 41/1986
- Njoammudávddaidláhka 583/1986
- Dearvvasvuodasuodjalanláhka 763/1994
- Juguhisvuodáláhka 828/1982
- Duhpátláhka 693/1976
- Alkoholaláhka 1143/1994

Lahkaaddin (lágat ja ásausat) gávdnojit stáhta Finlex-diehtobáŋkkus www.finlex.fi

Tietokoneen
käyttöaika on
30 min.

ELEKTROVNNALAŠ BÁLVALUSAT 24 H

buoridit bálvalusaid
guovloguovdásaš oažžuma
(bálvalusdieđut, rávven,
iešdikšu, áigevárren,
gáiddusráđđádallan jna)

RUOKTUT FÁLLON BÁLVALUSAT

dorjot doaibmannávccaid ja
árggas birgema (ruoktodikšu,
bearašbargu, vuosttasdikšu,
ruoktovejuiduhttin jna)

ÁŠŠEHAS

LIHKADEADDJI BÁLVALUSAT

juvllaid alde
dearvasvuodadarkkisteamit,
boahkoheamit, laboratoria-
iskosat, båtnedikšu, buohccedikšu
dahje sosiálabargi vuostávdin,
kriisabálvalusat jna.

LAHKA FÁLLON BÁLVALUSAT

vuollegas šielmmá
bálvalnbáikkkit, rávvehagat,
bearašguovddážit, dikšu
ja doaktára vuostávdin,
sosiálabargu jna.

GUOVLOGUOVĐASAČČAT ČOHKKEJUN BÁLVALUSAT
hárvvibut geavahun (gohcimat, poliklihkkat, beaivekirurgija, bearašrávvehagat jna)

ÁLBMOTLAČČAT ČOHKKEJUN BÁLVALUSAT
viđa universitehtalaš guovddážiis (spesiáladási dikšu ja kirurgija,
riskááhpehisvuodát, borasguovddáš, vuoignapparáhtabuohccit jne)

Doarjjafierbmin lágasásahuvvon ordnenovddasvástádus, systemáhtalaš
ollašuvvama ja kvalitehta čuovvun ja gohcin.

■ SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOĐAMINISTERIJA

Telefon 0295 16001 (Valtioneuvoston vaihde)

PL 33, 00023 Valtioneuvosto

www.stm.fi

www.stm.fi/julkaisut

ISBN 978-952-00-3428-3 (njadus)

9 789520 034283